

toestel van onze existentie, als we ons zoo mogen uitdrukken, nog wel een tijdlang blijven voortgaan, maar het proces van dood gaat daarom toch onvermijdelijk door, en de dood zal, 't ene voor 't andere na, elk terrein van onze menscheleke existentie besluiten en het leven op elk terrein verslinden.

Een onwedergeboren mensch kan voor u staan als een toonbeeld van lichamelijke kracht, als een wondere openbaring van energie en denkwermogen, ja, als een u nog boeiende verschijning van veel liefs dat u aantrekt, en toch is deze mensch dood. Hij moet niet nog eerst sterfen, maar hij is gestorven. En als er geen reddende en wederbarende, d.i. het leven terug gevende, genade tusschenbeteelt, zal alles in dien mensch verzakken, en straks in den dood te niet gaan. Niet, omdat hij dan eerst sterfen zal, maar omdat hij nu reeds dood is, en omdat de dood in dien mensch, die nog als een toonbeeld van kracht voor u staat, rusteloos doorwerkt, om hem in 't eind geheel als zijn prooi zich toe te eigenen. Bij doodelijke vergiftiging is dit in het laboratorium zoo vaak gezien. De ongelukkige stond dan nog als een krasse, gezonde figuur voor u, maar het feit lag er toe, het doodelijk gif was in 't bloed geslopen, hij droeg den dood reeds in zich, en niet lang meer of de dood werkte door en sloopte heel zijn krachtige verschijning. En zoo nu ook was het met den mensch. De zonde bracht het doodelijk gif aan. Zoo droeg hij den dood in 't hart en was dood voor God. Maar inmiddels vertoende hij zich nog in volle levenskracht, tot de dood ten leste in heel zijn wezen doorwerkte, en hij geheel wegstierf uit dit leven.

Zoo leert de Schrift 't ons, en zoo is 't. Zoo leert 't het Oude Testament en het Nieuwe. Het kan niet anders zijn. En het ongeluk is nu maar, dat zelfs de Kerk van Christus in haar belijdenis deze onveranderlijke waarheid niet diep en klaar genoeg betuigde. Daaraan toch alleen is het te wijten en toe te schrijven, dat in 't gemeene leven bijna niemand 't verstaat, dat hij dood geboren is, en tot aan zijn wedergeboorte dood bleef, om eerst daarna te leven te komen. In steet toch van deze klare belijdenis in haar rechten zin op te vatten, ziet men dit alles voor beelddesmaak aan, en blijft voortleven in den waan, alsof al wie nog adem heeft, nog altoos het ongeschonden leven in zich draagt, en alsof de dood eerst komt op 't sterfbed, en het sterfen ons eerst vermeestert, als het lichaam van ons gescheurd wordt.

DR. A. K.

„Naar zijn evenbeeld“.

En Adam leefde honderd en dertig jaren, en gewon eenen zoon naar zijn gelijkenis, naar zijn evenbeeld, en noemde zijn naam Seth. Gen. 5: 3.

Van Adam betuigt de Schrift ons, dat hem toen hij 130 jaar oud was, Seth geboren werd, en dan staat er uitdrukkelijk bij, dat hij in Seth een zoon gewon „naar zijn gelijkenis en naar zijn evenbeeld“. Hierover nu leest men veel heen. Het schijnt toch iets heel gewoons, dat een vader een kind krijgt, dat op hem lijkt. Bij nader bezien blijkt intusschen, dat er in deze opmerkelijke woorden meer schuilt. Er gaat toch vlak vooraf, dat Adam zelf geschapen was „naar de gelijkenis Gods“, en hierop volgt dan dat Seth geschapen werd „naar de gelijkenis van Adam“. Op zichzelf is 't een bijna natuurlijk iets, dat een zoon op zijn vader lijkt, maar zooals 't hier staat, geldt het niet van u of van mij, maar geldt 't uitsluitend van Adam. Alleen Adam toch was, zonder tusschenpersoon, rechtstreeks naar het evenbeeld van God geschapen, en in verband hiermee wordt nu betuigd, dat Seth gewonnen werd naar de gelijkenis van Adam. Het één slaat blijkbaar op 't andere terug. Ook in Seth schen 't beeld van God na, maar niet rechtstreeks, doch door een tusschenstap. En zoo kan nog betuigd, dat alle kinderen der menschen nog steeds naar den beelde Gods geschapen worden, maar, en dat is 't onderscheid, met een steeds langer reeks van tusschenstapen.

Welken invloed heeft dit nu op 't evenbeeld, dat aan de schepping van alle kinderen der menschen ten grondslag ligt?

Het klaart niet ge dit in, zoo ge u denkt, dat er geen zonde in het paradijs den mensch vergiftigd had, en dat dus nu nog in alle levende personen het beeld Gods uitlokt.

Immers, ook al ware geen zonde ingetreden, toch zouden niet alle menschen eender geweest zijn. In de geslachten, in de families, in de geslachten zouden zich allerlei typen van menschen vertoond hebben, de één type geheel van de andere verschillend. Reeds het feit, dat een kind evengoed het type van zijn moeder als van zijn vader kan overnemen, is bron van eindeloze verschillen. Rekenet ge dus buiten de zonde, dan zou het evenbeeld Gods wel ongeschonden zijn gebleven, maar 't zou ook zonder zonde de zich in rijke veelvormigheid hebben vertoond. Zoals ge zels in de bloemen aan eenzelfde plant tal van verschillenden, of variëtiën, kunt opmerken, zoo zou ook zonder zonde de onuitsprekelijke rijkdom van 't beeld Gods zich in niet te noemen verscheidenheid van typen onder de menschen hebben voortgeplant.

Doch nu is er een tweede oorzaak van allerlei verscheidenheid bijgekomen.

Na het intreden 't zonde toch heeft zich het menscheleke wezen niet alleen in de rijkste verscheidenheid van typen ontplooid, maar zijn bovendien de trekken van elk van die typen door de zonde verbogen, geschonden, vervalst, en daardoor in allerlei keer verschillenden vorm uitgekomen. Wie zelf door zonde in zijn gelijkenis naar het evenbeeld Gods vervalst is, draagt aan zijn kind dat vervalste beeld over. Dat moet zoo. Dat kan niet anders. En vandaar dat ge telkens ziet, hoe in kinderen ook de verkeerde, de zondige karaktertrekken van hun ouders zich voortplanten. Gemeenlijk ondergaan ook die zondige karaktertrekken in het evenbeeld weer wijziging, voor eerst door het zich vermengen van hetgeen in den vader leefde, met wat leefde in de moeder,

maar dan ook door verergering of verzachting. Soms komt de zondige trek van vader in het kind nog sterker uit, soms daarentegen minder. Bovendien werkt hierop nog een geheel andere invloed. Telkens toch niet men, dat een kind iets meer het type van zijn grootvader of grootmoeder, dan dat van zijn eigen vader of moeder vertoont. Ditzelfe dan de karaktertrekken die zich sinds meerdere geslachten in eenzelfde familie ontwikkeld hebben, en die op kleine kinderen en naevenen zoo krachtig inwerken, dat ze het evenbeeld van den eigen vader en eigen moeder bijna verdringen. Alleen van Seth kan daarom gezegd, dat hij eeniglijk naar Adam's evenbeeld geschapen was. Reeds bij Enos werd de invloed die 't karakter vormde, gemengd, en als na den vloed Noach met zijn drie zonen op nieuw een menscheleke geslacht gaf inleiden, in het type of karakter in Sem, Cham en Japhet reeds zoo scherp afgetekend, dat het machting verschil, dat daarna de volken of naties verdeelde, hieruit rechtstreeks opkwam.

Geldt dus ook van u en van mij, wat van Seth geboekt staat, dat hij geschapen was naar het evenbeeld van zijn genereerder, zoo heeft 't toch bij ons een veel meer samengestelde beteekenis. Bij Seth beteekende het, dat de gelijkenis met het Beeld Gods 10, door Adams zonde zoo ongelukkig verworden was, en 24, dat het type van Adam en Eva saam op Seth inwerkte. Voor ons daarentegen beteekent het, dat de machting invloed van honderden elkaar opvolgende geslachten een karaktermengel gaf, dat met een bepaald type ook in ons voortleeft, en dat we hiervan den invloed ondergaan.

Maar dan ook, en hierop wordt veel te weinig gelet, volgt er evensoo uit, dat ook wij ons type op onze kinderen overdragen, niet zoo dat ze precies op ons gelijken, maar dan toch in dien zin, dat de soort, 't type, dat wij vertoont, zich als erfgoed der familie in onze kinderen en kindskinderen voortplant, en dat, al naar 't beeld van ons eigen wezen is, ook het evenbeeld zich in onze kinderen zal vertoont. Gedeele, gevarieerd, onderscheiden. In het één kind weer deze, in 't andere die trek van ons karakter en ons type, maar toch altoos zoo, dat evenals lichamelijke en op 't geestelike gelijkenis tusschen kinderen en hun ouders bestaat, zoo ook geestelijk 't karakter in het type zich afteekent.

Uitert belangrijk is, wat hieruit voortvloeit voor onze verhouding tot onze kinderen.

Zelfkennis leert ons dan ook onze kinderen kennen, die immers ons evenbeeld dragen. Wie nu in eigen karakter de verkeerde trekken van zijn wezen naspeurt, en zich er op toelegt om wat krom is recht te zetten, weet daardoor vanzelf, wat hij in zijn kinderen vooral te bestrijden heeft, en hoe hij zijn kinderen leeren moet om de oude familiesonden tegen te staan en, mocht 't zijn, met Gods hulpe te overwinnen. En hierbij blijft het niet.

Ons kind, dat naar ons evenbeeld geschapen is, zal 't goede en het verkeerde dat aan evenbeeld, onder het opgroeien door omgeving en opleiding vastzetten of tegenwerken. Vandaar het gewetenloze in ouders, die hierop niet letten; die door eigen voorbeeld den kwaden karaktertrek van het kind nog scherper maken, dan die door de geboorte reeds was; en die inplaats van dat verkeerde in het type te boven te komen, het in 't kind nog pikkel en verergeren. Zoo zijn er ouders van sinnelijk type, die 't sinnelijke in hun kinderen nog verwekelijken. Ouders met hoogmoedswaan, die in hun kinderen de hoogheid van hart nog verkerpen. Al te gader gemis aan ernst, grenzende aan gewetenloosheid.

En daarom ligt er in dat korte woord van Gen. V: 3 zoo hoog ernstig vermaan.

Ons kind naar ons evenbeeld, en daarom onze roeping om het beeld van ons eigen wezen in ons eigen karakter en eigen levensgedrag te sulveren en te verdeelen; wat men noemt, de roeping om voorbeeld voor zijn evenbeeld te zijn. Maar dan ook het vermaan, om aan zijn kinderen de oogen te openen voor het gevaar, dat hen bedreigt, juist wijl ze ons evenbeeld dragen, of met Gods hulp de goede trekken uit dat beeld mochten verscherpt worden, en de kwade trekken verdonderd en uitgewischt.

DR. A. K.

Amsterdam, 3 October 1913.

Naar aanleiding van de vergelijkende statistiek, die we onlangs gaven, van het aantal studenten aan de Openbare Universiteiten en aan de Vrije Universiteit, werd ons van bevreemde zijde de opmerking gemaakt, dat de genoemde cijfers geen juist beeld gaven van de werkelijkheid, omdat de term „ingeschreven student“ iets anders beteekent aan de Openbare Universiteiten dan aan de Vrije Universiteit. Aan de Rijksuniversiteit, zoo merkte onze recensent op, laat men zich als student alleen inschrijven voor het volgen van colleges; wie geen colleges bezoekt, hetzij omdat hij de vereischte cursussen heeft afgevolgen, hetzij omdat hij zich eenigen tijd wenschte terug te trekken, is niet verplicht zich toch te laten inschrijven en doet dat gewoonlijk ook niet. Aan de Vrije Universiteit is de toestand geheel anders, omdat de jaarlijkse recensie verplichtend is niet alleen voor degenen, die college wenschen te loopen, maar ook voor degenen, die nog een examen wenschen af te leggen of die tot doctor willen promoveren, ook al volgen ze geen colleges meer. Indien de rectoren der Rijksuniversiteiten ook deze laatste categorie onder de Academie-burgers mochten medetellen, zou het aantal studenten aan de Rijksuniversiteiten veel grooter wezen en de vergelijking voor de Vrije Universiteit derhalve minder rooskleurig uitvallen.

Gaarne geven we aan onzen recensent toe, dat in deze opmerking voor een deel waarheid schuilt. Het „omnis comparatio claudicat“ geldt ook hier. Aan de Vrije Universiteit wordt het begrip „student“ anders opgevat dan aan de Rijksuniversiteiten, en het vergelijken van ongelijksoortige grootheden levert altoos moeilijkheden op. Indien hij hieruit echter afleidt, dat de balans door ons opgemaakt, min of meer geflatteerd zou wezen ten gunste van de Vrije Universiteit, dan sta hiertegenover de opmerking, dat al is het begrip student aan de ene zijde ruimer aan de Vrije Universiteit dan aan de openbare Universiteiten, het aan de andere zijde ook veel beperkter is. Aan de openbare Hoogescholen kan ieder als student worden ingeschreven; voor het afleggen der examens wordt wel als eisch gesteld, dat men het diploma bezit van het eladexamen van het gymnasium, maar om als student te worden ingeschreven, wordt dit niet geëischt. Het gevolg hiervan is, dat aan de openbare Universiteiten tal van „studenten“ zijn ingeschreven, die in eigenlijken zin geen student zijn, ook geen examen afleggen of promoveren, maar alleen uit belangstelling of met het oog op andere niet-akademische examens enkele colleges volgen, zoals bijv. onderwijzers, die de colleges volgen over de moderne talen, de geschiedenis of de pedagogiek. Zoo meldt het Regeeringsverslag 1911-1912, dat in Groningen in de literarische faculteit waren ingeschreven 89 studenten; hiervan volgden echter 54 slechts enkele colleges, zoodat feitelijk het aantal literarische studenten niet meer dan 35 bedraagt. Wel niemand zal er toch aan denken een onderwijzer, die een college over het Nederlandsch wil bijwonen en daarom bij den Rector zich inschrijven laat, ook werkelijk als een student in de letteren te beschouwen. Aan de Vrije Universiteit zet men de poort niet zoo wijd open; hier kan niemand als student worden ingeschreven dan die een eindexamen van het gymnasium heeft of admissie-examen heeft afgelegd. Nu is, wanneer men het aantal studenten aan de openbare Universiteiten wil vergelijken met die aan de Vrije Universiteit, 't natuurlijk niet de vraag, hoeveel er nominaal als student waren ingeschreven, maar hoeveel er werkelijk studeerden om examen af te leggen en een wetenschappelijk graad te verkrijgen. Voor een juiste vergelijking zou men dus deze pseudo-studenten van de getalcijfers der openbare Universiteiten moeten aftrekken. Indien we desniettegenstaande de globale cijfers ter vergelijking hebben genomen, dan weegt deze fout in het nadeel van de Vrije Universiteit zeker wel op tegen de fout in het voordeel van de Vrije Universiteit, waarop de recensent wees. Een volkomen zuivere balans op te maken, zal bij de geheel onderscheiden inrichting van de openbare Universiteiten en van de Vrije Universiteit wel uiterst moeilijk blijven. In zoverre zijn we den recensent dankbaar, dat hij ons op deze fout wees. Laat ons ten slotte dit er aan mogen toevoegen, dat ook voor een Hoogeschool, hoe gewenscht het moge zijn, dat zij vele leerlingen trekke, toch de werkelijke kracht niet schuilt in het getal harer studenten. Een klein keurcorps, dat met volle liefde en ijver aan de studie zich wijdt, is meer waard dan een groote massa, die de Hoogeschool alleen bezoekt om straks een baantje te krijgen.

Een wel verdiende straf.

Wel zeiden zal het voorkomen, dat een hoogleraar aan de ene Universiteit een zoo scherpe critiek uitoefent op den arbeid van een collega aan een andere Hoogeschool, als dit geschiedde in de beoordeeling, die Prof. Van Veen in het jongste nummer van de *Samen des Tijds* gaf van de *Geschiedenis der Nederlands Hervormde Kerk*, door zijn ambtgenoot, kerkelijk hoogleraar te Leiden, Prof. Dr. L. Knappert geschreven. Reeds het opschrift van deze recensie: een uiterst-partijdig boek, zegt genoeg. Heel deze recensie is niets dan een aanklacht tegen de stuitend partijdige wijze, waarop Dr. Knappert, die in zijn voorrede verklaarde de geschiedenis, voor zover dit op zijn standpunt mogelijk was, onpartijdig te willen schrijven, de geschiedenis onzer Kerk behandeld heeft. Na eerst vermeld te hebben, waarom hij met weersin zich had neergezet tot zijn taak om dit boek te recenseren, gaat Prof. Van Veen aldus voort:

Mijn oordeel is dat reeds bekend. Het is ongunstig en zelfs zeer ongunstig. Ik zou dit boek niet in handen geven van iemand, die de geschiedenis der Ned. Herv. Kerk wil leeren kennen, want hij zou in menig opzicht teleurgesteld en op een dwaalspoor geleid worden. De Schrijver toch blijkt niet in staat geweest te zijn, die geschiedenis te schrijven. Hij heeft wel gelezen en citeert boeken in overvloed, en geen schrijver citeert hij meer dan Prof. Knappert, zoodat hij zelfs de aandacht vestigt op wat nog van diens hand verschijnen moet, maar in de keuze van zijn boeken toont hij dezelfde boose eigenaardigheid, die openbaar wordt in het gansche werk: de ergstelijke partijdichtheid. Ik heb mij daaraan bij het lezen herhaaldelijk gestoort. Van het „ernstig pogen, om, bij onvermijdelijk blijvende voorkeur, ieder recht te laten wedervaren“, waarvan Kn. in het voorbericht van het tweede deel melding maakt, heb ik helaas bitter weinig kunnen bespeuren.

En daarna volgt een breede reeks van bewijzen om deze aanklacht te staven. Partijdig is Prof. Knappert, waar hij onder de tegenwoordige theologen bijna uitsluitend aan de moderne een ereplaats geeft en andersdenkenden niet noemt, of met een enkel woord zich van hem afmaakt (zelfs de naam van Prof. Ravinck komt in dit werk niet voor). Partijdig is Prof. Knappert in het citeren der bronnen, omdat al wat niet uit den modernen hoek voortkomt, wordt voorbijgegaan. Partijdig is zijn beschouwing van Calvin en het Calvinisme, van mannen als Bogerman en Festus Hommius, van het Neo Calvinisme onzer dagen en van de Vrije Universiteit. En niet alleen dat deze felle haat tegen het Calvinisme als een roode draad door heel het boek heenloopt, maar Prof. Knappert geeft waar hij bronnen citeert „scheeve voorstellingen“, waardoor een geheel onjuist licht op de historie valt. Zoo gaat deze critiek van bladzijde tot bladzijde voort, en het vonnis is zoo wel gedocumenteerd, dat er wel niemand wezen zal, die tegen dit verdict appel durft aantekenen.

Voor dit publieke protest van een zoo bevoegd beoordeelaar als Prof. Van Veen is, zijn we hem dankbaar. Er kon voor den

kenner der historie wel geen oogenblik twijfel over bestaan, dat dit boek, nog daargelaten de onbillijke beoordeeling van de geestesrichtingen, zich kenmerkte door groote onnauwkeurigheid en, laat ik het zacht uitdrukken, „vergissingen“, die bij een goed geschiedschrijver niet mogen voorkomen. Het was dan ook kwalijk te begrijpen, dat men van de zijde der *Hervorming* en van de *Nieuwe Rotterdammer* aan dit werk zooveel lof toekende, of ook hier moet gelden, dat al wat van moderne zijde komt, daarom per se goed is. Toch zou, wanneer van onze zijde deze critiek gekomen ware, allicht gedacht zijn aan zekere geprikkeldheid tegenover den auteur. Daarom te meer stellen we het op prijs, dat Prof. Van Veen uit den hoek kwam en openlijk den staf brak over dit boek, dat in felle partijdichtheid zijn weerga zoekt. Dat oordeel heeft te meer waarde, omdat Prof. Van Veen, die, zoals hij zelf zegt, geen neo-Kalvinist en geen voorstander van de Vrije Universiteit is, toch met kracht opkomt tegen de „scheeve voorstellingen“, die Prof. Knappert van ons geeft:

Welk een scheeve voorstelling geeft Kn. van de neo-Kalvinistische partij van onze dagen! Waar is door haar of door een harer voorstanders ooit gezegd dat zij, met uitsluiting van alle anderen, is „het christelijk volkdeel tegenover het paganismus“? (II 343). Waar is, als vrucht van Dr. Kuypers invloed, „de groote massa, die, niet scherp onderscheidend, in de nieuwe vormen toch eigenlijk naar het oude greep, greep met grinnig begieren naar de leer der verkiezing en der verdorpenheid“? (II 344). Als hier van niet-scherp onderscheiden sprake is, dan moet dat wel gezocht worden bij Knappert, sprekend in den stijl van liberale verkiezingsartikelen tegen de coalitie. Daaraan denk ik ook, als Kn. van de Vrije Universiteit niets anders heeft te melden, dan dat zij is „de smidse geworden, waar de wapenen tegen de vijanden van Gods volk zijn gesmeed“ en dat van hier uit is de oorlog geleid tegen allen, die niet met de neo-Kalvinisten stonden op denzelfden wortel des geloofs, burgerkrijg, die zoo bitter jammer over het land brengen zoo, waar zonen van hetzelfde huis niet meer als broeders samenwonen“. Ik dacht anders, dat Kn. als kerkhistoricus dankbaar behoorde te wezen voor zoo menige voortreffelijke kerkhistorische dissertatie aan de Vrije Universiteit verdedigd. Maar 't is waar ook, Kn. kent geen andere dan moderne kerkhistorici (II 330 en Addenda). Zelfs de bekende Prof. Rutgers van de Vrije Universiteit, die slechts eenmaal in het werk vlugtig genoemd wordt met de voorletters, die hem toekomen, heet in het Register (II 365) F. C. Rutgers.

Aan deze critiek veel toevoegen, zullen we niet.

Prof. Knappert heeft veel gelezen en beschikt over een niet geringe mate van literatuurkennis, maar hij las oppervlakkig en vervalt daardoor telkens in de fout, dat hij een geheel verkeerde voorstelling van de zaken geeft.

Wil men een eclatant voorbeeld?

In Deel I biz. 35 heeft hij het over Coornherts strijd met Calvin. Hij zegt van Coornhert:

Zijne hoofdbeteekenis ligt in zijn onvermoeide kamp voor godsdienstvrijheid. In zijne „Verschooning van de Roomsche afgoderij“ (1562) zet hij uiteen, dat verschil van ceremonieën nooit recht geeft tot kettervervolg, zooals Calvin ook had gesondigd tegenover Servet, wat aan den Geneetischen theoloog zijn „Réponse à un certain Hollandais...“ etc. in den pen gaf, door Bern in 't Latijn vertaald, waarin hij niet zóo zeer argumenteert, als wel den schrijver voor een aantal zeer leelijke dingen uitmaakt als daar zijn botte Hollander, Hollandsche boef, razende hond, onbesneden Goliath. Men kan niet zeggen, dat dit Coornherts beginselen over ketterdooden ontzenuwt.

Prof. Knappert heeft blijkbaar noch het bedoelde geschrift van Coornhert noch het antwoord van Calvin ooit in handen gehad, en fantaseert er nu maar op los.

Er was in dezen strijd tusschen Calvin en Coornhert geen sprake van het dooden van ketteren, maar het ging om de vraag, of een Protestant zich uitwendig bij de Roomsche Kerk mocht blijven voegen en aan de Roomsche ceremoniën mocht blijven deel nemen. Coornhert, die evenals Erasmus voor martelaar niet in de wieg was gelegd, schreef zijn tractaat: *Verschooning van de Roomsche afgoderij* om dit gemis aan heldenmoed en beginselvastheid te verdedigen, en Calvin heeft daarop waarlijk niet alleen met scheldwoorden, maar met zeer bondige en afdoende argumenten Coornhert weerlegd.

Dat in dien strijd het recht aan Calvin's zijde was en het een ramp zoo geweest zijn, wanneer de Nederlandsche protestanten naar Coornhert hadden geluisterd, zal thans wel niemand ontkennen.

Maar Prof. Knappert maakt er van, dat Coornhert tegen 't ketter-dooden van Calvin schreef, en dan natuurlijk juicht ieder weldenkende den braven Coornhert toe en veroordeelt Calvin.

Zoo schrijft men in Leiden historie in 't jaar 1912.

Van de breking des broods.

II.

Het eenige argument, dat men aanvoert om te bewijzen, dat Calvin aan de breking des broods bij het Avondmaal geen waarde hechtte, of zelfs, gelijk Prof. Kruyf het uitdrukte, sterk daartegen was, is, dat in de door Calvin opgestelde liturgie van Genève over de breking des broods niet gesproken wordt.

Nu is het volkomen juist, dat in de Geneefse liturgie, die in 1542 het licht zag onder den titel: *La forme des prières et chants ecclesiastiques*, van de breking des broods bij het Avondmaal geen melding wordt gemaakt. In het breed uitgewerkte didactische of leerstellige gedeelte, waarin

de beteekenis van het Sacrament wordt uiteengezet, wordt zelfs nergens op deze ceremonie gezinspeeld, en in het rituele gedeelte, dat over de wijze handelt, waarop men communiceeren zal, komt evenmin een voorschrift aangaande het breken des broods voor. Er staat alleen, dat de Dienaren het brood en den beker aan het volk zullen uitdeelen, na hen vooraf vermaand te hebben, dat ze met eerbied en in goede orde naar den Disch zullen gaan (Calvin Opera ed. Baum Cunitz en Reuss, t. VI, p. 200). Soberder kan het wel niet. Ons Avondmaalsformulier schrijft uitdrukkelijk voor, dat de Dienaar het brood zal breken en daarbij zeggen zal: Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus. In het Geneefse formulier wordt noch de breking des broods noch het gebruik van deze sacramentele formule voorgeschreven. Het is daarom wel te begrijpen, dat men gemeend heeft op dit punt een belangrijk verschil te kunnen constateren tusschen de wijze, waarop het Avondmaal in onze Kerken en in die van Genève gevierd werd.

Toch gaat men te ver, wanneer men uit het stilzwijgen van het Geneefse formulier over de breking des broods wil afleiden, dat deze ceremonie daarom te Genève niet plaats vond of dat Calvin tegen deze rite gekant was. Het argument is silensio, d.w.z. het bewijs aan het stilzwijgen ontleend, is altoos een gevaarlijk wapen om te hantieren; de negatieve critiek bedient er zich bij voorkeur van, maar de ernstige historicus zal zich wel dubbel bedenken, voordat hij dit argument gebruikt en daarop zover gaande conclusies bouwt, als Prof. Goosen en zijn navolgers hebben gedaan. En dat geldt hier te meer, omdat Calvin meermalen zich over de wijze van Avondmaalvieren en ook over de breking des broods heeft uitgelaten, zoodat het waarlijk zoo moeilijk niet valt Calvin's denkbeelden op dit punt te weten te komen. Had men zich de moeite gegund de werken van Calvin nauwkeurig te onderzoeken, dan zou men terstond gezien hebben, hoe averechte de voorstelling is, dat Calvin tegen de breking des broods was.

Gaan we daarom eerst na wat Calvin over dit vraagstuk heeft geschreven, dan is n.l. de hoofdbron om Calvin's denkbeelden te leeren kennen, de *Institute*. Niet de liturgie van Genève, maar de *Institute* is het boek geweest, waardoor Calvin invloed op onze Kerken heeft uitgeoefend, en de vraag of iets als specifiek Calvinistisch is te beschouwen kan, niet worden uitgemaakt door een beroep op de liturgie van Genève die, ik zal dit later aantoonen, slechts gebrekkig Calvin's denkbeelden over den eeredienst weergeeft; maar moet dit bevestigd worden door het standaardwerk, waaraan Calvin heel zijn leven heeft gearbeid, waarin hij het klaarst en duidelijkst zijn gedachten heeft neergelegd en dat dan ook het meest de ontwikkeling van het Gereformeerde leven heeft beheerscht.

Slaat men nu het IVe boek van de *Institute* op, het 27e hoofdstuk, waar Calvin over het Avondmaal handelt, dan blijkt reeds uit de uiteenzetting, die hij van het Avondmaal zelf geeft, dat Calvin wel degelijk waarde hechtte aan de breking des broods. In § 10 haalt hij de woorden van Paulus uit I Cor. 10, 16 aan: het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus, en laat daarop volgen: „Niemand behoeft hier tegen te werpen, dat dit een figuratieve wijze van spreken is, waardoor de naam van de beteekende zaak op het teken wordt overgedragen. Ik beken wel dat de breking des broods een symbol is en niet de zaak zelf, maar dit vastgesteld zijnde, zoo zullen we nochtans uit het geven van het symbol met recht besluiten, dat ook de zaak zelf gegeven wordt. Indien derhalve de Heere door de breking des broods de deelachtigheid aan zijn lichaam ons waarlijk voor oogen stelt, zoo moet men voor zeker houden, dat hij die waarlijk geeft en volbrengt“. Reeds deze sterke uitdrukkingen stellen het buiten allen twijfel, dat Calvin niet tegen de breking des broods kan wezen of haar een onverschillige ceremonie bij het Avondmaal kan achten, want hij zegt uitdrukkelijk, dat Christus door de breking des broods ons de gemeenschap aan zijn lichaam heeft willen afbeelden.

Niet minder duidelijk laat Calvin zich voorts uit, waar hij, aan het slot van zijn betoog, handelt over de uitwendige riten of ceremoniën, die bij het Avondmaal behooren plaats te vinden (§ 43). Calvin is op 't stuk der ceremoniën zeker niet enghartig; hij verklaart vooraf, dat er hem niet veel aan gelegen is, of de geloovigen het brood in de hand nemen of niet; of ze het onder elkander verdeelen dan wel of ieder eet, wat hem gegeven wordt; of ze den drinkbeker na gedronken te hebben teruggeven in de hand van den diaken (die met den beker rondloopt) of aan hun naasten overhandigen; of het brood gezuurd of ongezuurd is; of de wijn rood of wit is. Dat alles, zegt hij, zijn middelmatige zaken en die in de vrijheid der kerk zijn gesteld. Maar de breking des broods rekent hij daaronder blijkbaar niet, want als hij daarna beschrijft, hoe het Avondmaal bediend moet worden, zegt hij: „dat men beginne met de gemeene gebeden; dat daarna een predicatie gehouden worde; dat vervolgens de Dienaar, het brood en den wijn voor zich op tafel hebbende, de instelling des Avondmaals herhaalt; daarna de beloften verkondige, die daarin ons zijn nagelaten en tegelijk allen excommunicere, die door het verbod des Heeren van het Avondmaal geweerd worden; dat men daarna bidde, dat de Heere, gelijk Hij ons door zijne goedertierenheid dit heilige voedsel gegeven heeft, ons ook onderwijze en schikke om het door het geloof en met dankbaarheid des harten te ontvangen. Dat men dan of Psalmen zinge of iets leze en dat de geloovigen met betrou-

melijke or worden, te en aan he sprake va op tafel zo onderschei wijn op daarna pa te commu brood brei deze pass een volde van het 2 uitgaaf onverander overgenom voortad e lavloeden (sche Geref oefend, den geveit hoorde te de breking nadruk.

Niet mis schrevelen I Cor. 10 „het brood gemeensch aan: „Hie was der o maalgeen breken, op zou gesteie voeging v lichaam v nissen van na de Ap bekend zij woonte ne daarna k dat de p met de h mond mo t. XLIX i hij over hij zich n hij, den Geest beh wat het g bruik der Jezus Chri we daarv mogen zijf wereld in is en no bedorven i wein betu heilige Ap hij: het b niet: de in den mo het brood duiden, d schappelijk ziet men? God te wi nietigen al (die alleen heeft bevo willen verb een geest wereld hee en Gode d heeft, dat foelsien v t. XLIX, 1 Kan voo met groote ield, dat t de breking veel sterke het belang Farel in i synode te stuk moge om het r Beide tro Calvin, w Genève u verbannen; syaode, di een pogin banningsde en Calvin Farel en i synode ee bereid war tusschen d matiee G invoering i nien. Te dij over G de predika ken zoude te Bern i Genève h Zoo gebrd gezuurd b Roomsche men, dat gevolgd i zich berei toe te ge bij het A gebrulken, kelijk als omkeert zou invoe kelijk wa Bernatbu nobiscum quoque di (Opera G Met d werken u zal au we feit, dat (breken d heeft geh hij haar i is ingelast van het i zijn Comi veroorde Roomsche klag des die door muncanti

ment wordt
ns op deze
het rituele
delit, waarop
evenmin een
des broods
Dienaren het
volk zullen
ad te hebben,
de orde naar
el Opera ed.
VI, p. 200).
Ons Avond-
delijk voor,
al breken en
od, dat wij
lchaams van
rmulier wordt
het gebruik
nule voorge-
begrijpen,
dit punt een
constateeren
t Avondmaal
van Geneve

vanneer men
t Geneefche
s broods wil
t daarom te
dat Calvijn
et argumen-
twijs aan het
een gevaarlijk
gatieve critiek
van, maar de
el dubbel be-
nemt gebruikt
dus bouw, olgers hebben
meer, omdat
de wijze van
r de breking
t, zoodat het
valt Calvijn's
sten te komen,
ad de werken
zoeken, dan
ben, hoe ave-
dat Calvijn
was.

at wat Calvijn
schreeven, dan
denkbeelden
tle. Niet de
e Institutie is
Calvijn invloed
pend, en de
alvinistisch is
en uitgemeent
le van Geneve
onen, slechts
den over den
oet dit beslist
rkt, waaraan
rbeid, waarin
zijn gedachten
oek het meest
reformeerde

ik van de In-
k, waar Cal-
feld, dan blijkt
e hij van het
ja wel degelijk
des broods.
en van Paulus
brood, dat wij
s lichaams van
en: „Niemand
n, dat dit een
is, waardoor
e zaak op het
Ik beken wel
en symbol is
dit vastgesteld
afans uit het
recht besluit
gegeven wordt.
er de breking
aan zijn In-
s stelt, zoo
n, dat hij die
t. Reeds deze
t buiten allen
de breking des
en onverschil-
rdmaal kan
rukkelijk, dat
broods ons de
n heeft willen

zijn zich voorts
in zijn betoog,
riten of cere-
naal behooren
alvijn is op 't
enghardt; hij
niet veel aan
het brood in
ze het onder
of ieder eet,
ze den drink-
en teruggeven
ken (die met
t hun naaste
eerd of on-
of wit is. Dat
lige zaken en
t zijn gesteld.
ds rekent hij
als hij daarna
bediend moet
ganne met de
en predica-
as de Dienaar,
nich op tafel
Avondmaals
erkoudige, die
tegelijk allen
et verbod des
weerd worden;
t Heere, gelijk
ierenheid dit
s ook onder-
oer het geloof
arten te ont-
men zinge of
ten met beta-

melijke orde de heilige spijze deelachtig worden, terwijl de Dienaren het brood breken en aan het volk geven. Er is dus geen sprake van, dat het brood reeds gebroken op tafel zou komen. Calvijn maakt duidelijk onderscheid. Hij zegt eerst, dat brood en wijn op tafel aanwezig moet wezen, en daarna pas, wanneer het volk nadert om te communiceren, moet de Dienaar het brood breken. Voorts is wel opmerkelijk, dat deze passage, waarin Calvijn als 't ware een volledige schets gaf van de liturgie van het Avondmaal, reeds in de oudste uitgave van de Institutie voorkwam en daarna onveranderd in alle volgende uitgaven is overgenomen. Zoodra Calvijn in 1536 optrad, voordat er nog sprake kon wezen van Invloeden door Straatsburg of andere Duitse Gereformeerde Kerken op hem uitgeoefend, had Calvijn dus reeds zijn denkbeeld gevestigd, hoe de Avondmaalsviering behoort te worden ingericht en legde hij op de breking des broods bij het Avondmaal nadruk.

Niet minder blijkt dit voorts uit de exegetische werken van Calvijn. In zijn commentaar op I Cor. 10: 16 teekent hij bij de woorden: „het brood, dat wij breken, is dat niet een gemeenschap des lichaams van Christus“ aan: „Hieruit blijkt, dat het de gewoonte was der oude Kerk om voor ieder (Avondmaalganger) van één brood zijn deel af te breken, opdat daardoor te beter voor oogen zou gesteld worden de vereeniging en saamvoeging van alle geloovigen tot het één lichaam van Christus. En uit de getuigenissen van hen, die in de drie eerste eeuwen na de Apostelen in de Kerk met roem bekend zijn geweest, blijkt, dat deze gewoonte nog lang onderhouden is geweest; daarna kreeg de superstitie de overhand, dat de priester het brood, dat niemand met de hand dorst aanraken, hem in den mond moest inbrengen“ (Opera Calvini t. XLIX p. 465). En in de predikatie, die hij over I Corinth. hield, liet hij zich nog beslister uit: „Laat ons, zegt hij, den stijl en taal van den Heiligen Geest behouden, opdat we weten mogen, wat het geoorloofde en goedgekeurde gebruik der Sacramenten is, die de Heere Jezus Christus ons heeft gegeven, en dat we daarvan niet ontaard en verbasterd mogen zijn, gelijk we zien, dat de geheele wereld in het gevloekte Pausdom geweest is en nog is, ja we zien hoe alles bedorven is, zelfs in die dingen, die van weinig betekenis schijnen. Zoo wanneer de heilige Apostel spreekt van het brood, zegt hij: het brood, dat wij breken. Hij zegt niet: de kleine ronde ouweljes, die u in den mond gestopt worden, maar hij zegt het brood, dat wij breken, om aan te duiden, dat we daar komen om gemeenschappelijk te communiceren. Maar wat ziet men? In alles en overal schijnt men God te willen vertoornen, ja te willen vernietigen al wat onze Heere Jezus Christus (die alleen onze Meester en Leraar is) heeft bevolen, en dat onder den voet te willen vertreden. Dat men dan, ziende welk een geest van opstand en rebellie in de wereld heerscht, dat tegen weersstand blede en Gode dank brengende, dat Hij niet gewild heeft, dat wij in zulke vuiligheden en verfoetselen verzonken bleven“ (Calvini Opera t. XLIX, p. 666).

Kan vooral uit dit laatste getuigenis reeds met groote waarschijnlijkheid worden afgeleid, dat te Geneve zelf bij het Avondmaal de breking des broods plaats vond, nog veel sterker bewijs daarvoor hebben we in het belangrijke tekststuk, dat Calvijn en Farel in 1538 hebben toegezonden aan de synode te Zurich. De aanleiding tot dit stuk moge hier kort worden medegedeeld om het rechte licht er op te doen vallen. Belde trouwe dienaren Gods, Farel en Calvijn, waren destijds door de Overheid te Geneve uit hun ambt gezet en uit Geneve verbannen; men hoopte echter, dat de synode, die juist te Zurich saam zou komen, een poging zou aanwenden om dit verbanningsdecreet te doen intrekken en Farel en Calvijn weer in hun ambt te herstellen. Farel en Calvijn zonden daarom aan deze synode een verklaring, op welke punten ze bereid waren toe te geven. Nu liep de twist tusschen de Overheid en de leiders der Reformatie te Geneve destijds in hoofdsake over de invoering der zogenaamde Berner ceremoniën. Te Bern, dat een zekere oppervoorzigt over Geneve uitoefende, wilde men, dat de predikanten te Geneve zich geheel schikken zouden naar de kerkelijke ceremoniën te Bern gebruikelijk, en de Overheid te Geneve had aan dien elsch toegegeven. Zoo gebruikte men te Bern nog altoos ongezuurd brood of ouwels, evenals in de Roomsche en Lutherse Kerk, en wilde men, dat dit gebruik ook te Geneve zou gevolgd worden. Calvijn nu verklaarde zich bereid in zoverre aan dezen wensch toe te geven, dat men voortaan te Geneve bij het Avondmaal ongezuurd brood zou gebruiken, maar hij stelde daarbij uitdrukkelijk als voorwaarde, dat men te Bern omgekeerd dan ook de breking des broods zou invoeren, gelijk deze te Geneve gebruikelijk was: „sed hoc violens cupimus a Bernatibus impetratum ut fractionem pauli nobiscum recipiant, ne posthac de hac quoque differentia nova quaestio oriscatur“ (Opera Calvini t. X³ p. 190).

Met deze getuigenissen uit Calvijn's werken meen ik te kunnen volstaan. Er zal nu wel niemand meer twijfelen aan het feit, dat Calvijn aan de ceremonie van het breken des broods wel degelijk waarde heeft gehecht. In zijn Institutie vermeldt hij haar als een symbool dat door Christus is ingesteld, en schrijft hij haar bij de viering van het Avondmaal uitdrukkelijk voor. In zijn Commentaar en preeken over I Cor. 10 veroordeelt hij scherp de superstitie der Roomsche Kerk, die in plaats van de breking des broods den ouwel gesteld heeft, die door den priester in den mond der communicanten gelegd werd. En in een der

hachelijkste oogenblikken van zijn leven, toen zijn arbeid en levenstaak te Geneve op het spel stond, aarzelde hij geen oogenblik om van het Duitisch Gereformeerde Bern te eischen, dat men daar evenals te Geneve de breking des broods zou invoeren. Is het dan niet letwat zonderling, wanneer Prof. Goossen de Duitisch Gereformeerde Kerk te Bern juist noemt onder de Gereformeerde Kerken, die groote waarde hechten aan de breking des broods, en beweert, dat men te Geneve er geen nadruk op legde? En is het niet nog zonderling, als Prof. Kruijff verklaart komt, dat Calvijn tegen de breking des broods was? DR. H. H. K.

Treftafel.

W. LEENDERTZ. SÖREN KIERKEGAARD. A. H. Kruijff. — Amsterdam.
KIERKEGAARD, de Deensche, te KOPENHAGEN in 1813 geboren en daar in 1855 gestorven, theoloog en filosoof, die reeds als twee-entwintig-jarig student in zijn dagboek schreef: „De bestaande Christenheid is de karikatuur van het ware Christendom of een schrikkelijk quantum misverstand en zinbedrog met een sparszaamlijk kleine doels waar Christendom vermengd.“
KIERKEGAARD, — wie precies wil doen en alsoo den naam op 'n Deensch uitspreken, moet zeggen: KIERKEGAARD, — heeft ook in ons land zijn vele uitbundige vereerders, al is het ook, dat hij de meesten weinig kennis omtrent hem aanwerzij is.
Om dit te verhelpen schreef Dr. W. LEENDERTZ, sedert enkele jaren predikant bij een der Dooptgezinde Gemeenten op TEXEL, zijn boek. Het is de dissertatie waarmee hij zich den 21sten Mei van dit jaar aan de Rijk's Universiteit te GROWINGEN den graad van doctor in de Theologie verwierf.

Deze akademische verhandeling verdient reeds als zoodanig de belangstelling van de Theologen en Theologanten ook onder ons. Zij verdient die om haar onderwerp, maar ook om de bronstudies welke er aan vooraf is gegaan. De heer LEENDERTZ werkte niet met vertalingen, maar las de geschriften van KIERKEGAARD in het oorspronkelijke, waarin hij vaak zelfs de titels der geschriften aanhaalt; iets wat voor zijn het Deensch niet-kundigen lezer soms moeilijkheid oplevert. Maar ook verdient zij deze belangstelling, zoodat wij vrucht uit die gewilde beperking waarin een schrijver toont zijn onderwerp meester te zijn, als omdat zij getuigt van zelfstandigheid en rijkheid van oordeel bij haar auteur tegevoert wie vóór hem en in het buitenland en ten onzen over KIERKEGAARD schreeven.

Dan, omdat er voor wie onder ons geen Theologen of Theologanten zijn zeer leerswaardige dingen in staan, wil ik op dit Proefschrift hier de aandacht vestigen. Iets waarlijk ik echter niet kan verheelen, dat een wat meer, dan in deze Theologische dissertatie geschied is, KIERKEGAARD in de lijst van zijn zijt zetten, — om deze *rikt* te gebruiken, — met name in het kerkelijk milieu van het Desemaken uit de eerste helft der vorige eeuw, vooral met het oog op wie niet van het vak is, naar het mij voorkomt allermint overbodig zou zijn geweest.

Dr. LEENDERTZ heeft dit zijn werk in tweeën gedeeld; een beschrijvend en een kritisch deel, waaraan hij een INLEIDING laat voorafgaan. In die Inleiding zegt hij, dat zijn bedoeling is een uiteenzetting te geven van KIERKEGAARD'S Godsdiens: *wijzegeerte grondgedachten*. Wij deze grondgedachten slechts kunnen verstaan worden uit zijn werken en deze werken weet niet zijn te begrijpen zonder zijn leven, worden dan in het eerste deel der dissertatie KIERKEGAARD'S leven en werken beschreven.

Gebooren is KIERKEGAARD in een tot grooten welstand gekomen gezin, waarvan een oudere zoon het, in de Lutherse Kerk van DENSMARKEN, tot bisschop gebracht heeft. De vader, MICHAEL PEDERSEN KIERKEGAARD, is reeds ver over de 50 waande hem, uit zijn tweede huwelijk, als zijn zevende kind, onze SÖREN geboren wordt. Die vader is dan een welgesteld koopman in kousen en koloniale waren te KOPENHAGEN. Zelf een kind van de monotonie, zwaar-moedige Julaandse heide, waarop hij in zijn jeugd schapen geboed heeft, had hij, vóór zijn vestiging in de hoofdstad, honger en ellende gekend en, melancholisch van huis uit, is door zijn harde jeugd, in het religieuze milieu van het toen onder de heidsbewoners zich snel verbreidende Herrnhuters-pietisme, deze melancholie er niet op verbeterd. Het zondenbesef van den zwaar-moedige is verdiept, zijn zondeangst tot het uiterste gebracht, en dus leefde ook toen hij in KOPENHAGEN een gefortueerd man was geworden.

Aan de opvoeding van zijn SÖREN, die klein en zwak, maar daarbij geestig was en een sterke neiging tot satirische opmerkingen had, wijdde MICHAEL PEDERSEN zijn bijzondere zorgen. Van hem zou de zoon erfen zijn zwaar-moedigheid, zijn gloeiende phantasie, zijn vaardigheid van redeneeren, maar ook zijn zin voor waarheid en oprechtheid.

In een Herubtintgen christendom voedt hij zijn kind op; voor MICHAEL PEDERSEN is het aller-voornaamste: het geloof. Het geloof des harten, het persoonlijk geloof, het geloof van den *enkele*, die van eigen verdorvenheid en Gods heiligheld overtuigd, in zondengest vertwijfeld, staat voor den Man van Smarten aan het Kruis. Zwaar-moedig hem aansiende, zegt de vader vaak tot zijn SÖREN: „Zie, dat gij JESUS CHRISTUS kunt liefhebben.“

In 1830 wordt SÖREN KIERKEGAARD student in de Theologie te KOPENHAGEN. Zijn akademietijd heeft nu jaren geduurd en werd afgesloten met zijn candidatu-examen in de Theologie, waarbij hij een verhandeling leverde over: *Het Begrip Ironie, in voortdurende betrekking tot Socrates*. „In dien studententijd liggen“, zoo zegt LEENDERTZ, „beslissende momenten voor zijn denkrichting en schrijverswerkzaamheid.“ En tot deze momenten rekent hij dan niet alleen den dood van KIERKEGAARD'S vader, en „het drama zijner verloving“ met de vroolijke, levenslustige, 18-jarige REGINE OLSEN, maar ook de drie geestelijke machten, welke in dien tijd op hem haar invloed gaaf oefenen en waaraan hij zich later, zij het ook ten deele, zou onttorstelen.

Een opsomming van de vele werken, die KIERKEGAARD geschreeven heeft, — zijn schrijverswerkzaamheid begon reeds, nog voor zijn dissertatie, in zijn studententijd en werd daarna, tot aan zijn dood, voortgezet, — ligt te ver buiten mijn bestek. Wie daar belang heeft in het zelf te deel van LEENDERTZ' boek dat hem voldoende op de hoogte zal brengen. Liever wil ik hier

het accent laten vallen op de drie zooveel genoemde „geestelijke machten“.

Hoewel hij reeds als jong student voor het Philosophische Journal van Prof. HEIBERG anonieme bijdragen leverde, waarin hij zich als een tegenstander van de liberale partij onder de Deensche Theologen deed kennen, doorleefde hij in die dagen een geestelijke strijd. Hij werd megevoerd door de geestelijke stroomingen van den tijd.

In de theologie stuitte hij op groote moeilijkheden, in het Christendom eveneens“, zegt LEENDERTZ (p. 26) en, zoo gaat deze dan voort: „In de orthodoxie was hij om zoo te zeggen opgevoerd, maar nu hij zelf begon te denken, begon deze reuzenkol te waggelen“. Maar, in het *rationalisme* kon hij zich nog minder vinden. In een zijner dagboeken uit die dagen schrijft hij: „Tot het geloof komt men niet toe door het verstandelijk denken, een wilbesluit is hier noodig, in het persoonlijk ligt de kern“.

„Zoo“, zegt LEENDERTZ in zijn hoofdstuk over K's „studententijd“, dient KIERKEGAARD over het Christendom en voelt dat door al dat pluisen over het „objectieve“, de kolos zal blijven waggelen; het is een levensprobleem waarbij het ten slotte toch aankomt op het „subjectieve“, „t voor mij“.

Het is dit subjectieve, dit persoonlijke, dat hem tegen de geestelijke machten, die hem in zijn studententijd hebben geknecht, doet inworstelen. (Wordt vervolgd.)

Uit de Pers.

Aan het uitnemende woord, waarmede Prof. Bouman de colleges aan de Theologische School te Kampen opende en dat handelde over de roeping tot den dienst des Woords, ontleenen we het volgende:

De Evangeliedienaar is bedienaar des Woords. Zeker, hij is dienaar der kerk, maar niet in Roomsche zin. Rome zoekt het wezen der kerk in het zichtbaar instituut. Christus woont door zijn geest in de kerk, en deelt zijn gaven mede aan de Kerk alleen door het ambt en het sacrament. De Schrift geboren uit de kerk, wordt verklaard door de kerk, zij moet het rustig rust op de kerk. Maar de Gereformeerde stellen boven de kerk Christus en zijn woord. De Schrift is door Christus opgegeven, opdat zij hem diene in de kerk, tot de volmaking der heiligen, tot opbouw van het lichaam van Christus. In het Woord spreekt God. In het Woord speuren we als in een heiligen tempel de tegenwoordigheid Gods, en beluisteren we het ruischen van het kled van het vleeschgeworden Woord. Het Woord is de stem des Heeren, waarin Hij dagelijks spreekt tot zijn schepel. Voor het Woord moet de menschen buigen, naar het Woord moet heel de gemeente, zoo leeraar als leden der gemeente, luisteren. Het Woord is een blijvend gids alle eeuwen door. Dat Woord achtte de Heere zoo noodig dat Hij een afzonderlijke dienst des Woords heeft ingesteld, een dienst wel voor den Heere en door menschen, maar toch bij het Woord en om het Woord.

De bedienaar des Woords is dienaar van Christus ten behoeve van de gemeente. Duidt het woord herder aan de gedachte van leiding, voeding, verzorging en bewaring, en vertoelt het woord leeraar het onderwijzen en het bekendmaken van den wil Gods, beide woorden drukken ten volle uit het onderwijzend en het besturend karakter van het ambt van den dienaar des Woords. De leeraar is herder onder Christus den opperherder. Hij moet de gemeente weiden door de zuivere bediening van Woord en sacrament, weiden door nauwkeurig opzicht te houden over de schapen, hen na te gaan en te behoeden voor afdwaling, het afgedwaalde weder terecht te brengen, het verloren te zoeken, het kraake te genezen en het verbroken te heelen. Hij moet het zwaarte schap de prikkels des Woords laten gevoelen, de hoogmoedigen veranderen, de sondaren bestraffen, maar ook de bekomenen troosten, en de ontfoming van Christus verkondigen aan het gewonde en het bezwijkende hart.

Een dienaar des Woords staat voor de gemeente. Een evangelist of zending, iemand die tot ongehoorven predikt, met de bedoeling tot het geloof te brengen, moet er zich toe bepalen het Evangelie te verkondigen, en tot geloof en bekeering te brengen. Maar de dienaar des Woords, die in de gemeente werkt, moet meer doen dan dat. Hij moet mede tolk zijn van wat de Heere in de harten werkt, van wat de ziel ervaart, als de Geest van God zijn licht in de harten laat schijnen.

Midden in de volle werkelijkheid des levens stelt, moet de dienaar des Woords medeleven met de menschen, in zijn persoon en in zijn zaak openbaren dat hij drager is van de boodschap Gods, dat de liefde Gods woont in zijn ziel, dat het Evangelie is een kracht Gods tot zaligheid, tot hervorming van den geheelen mensch, tot reformatie van geheel het leven, tot uitruivering van het kwade en het doen van het goede.

Als gezant van den grooten Medicijnmeester bleef hij het Woord in al zijn scherpte, in de anjand-veroordeende kracht der zonde, maar ook in de troostend-generende werking aan het kranke hart, dat zoo bitter lijdt onder de gevolgen van de zonde. Als boodschapper van den grooten Herder gaat hij rond bij de woningen van aardschijnen en geringen, van geleerden en onkundigen om hun zonder aanneming des persoons op te wekken tot het goede, te vermanen, te waarschuwen of te bestraffen en gevallen op te richten. En voorts staat de bedienaar des Woords aan de ziekbedden, aan de sponde der stervenden om den weg des levens voor te stellen, opdat niemand op valschen grond zich gerust zou stellen, maar tevens om ook de rijke ontfoming van den eenigen Zaligmaker aan te bieden aan verlorenen, het licht des Heeren te laten schijnen over krankheid, lijden, zonde en dood, en in den doodstrijd den godvreezende het klamme doodswater van het voorhoofd te wischen. Hij moet blijde zijn met de blijden en weenen met den weeneden.

Voorreker een zwaar, verantwoordelijk gewicht, maar ook heerlijk werk. De Heere stelde toch zelf de herders en leeraars tot volmaking der heiligen, tot het werk der bediening, tot opbouw des lichaams van Christus. En de Schrift noemt hen „Gods medearbeiders“, „huisverzorgers Gods“, „uitdeleers der menigerele genade Gods“. Is er wel heerlijk werk dan het werk Gods te doen, en instrumenten te zijn in zijn hand tot den roem van 's Heeren naam en de komst van zijn koninkrijk? Is er iets heerlijkers te denken dan verantwoordelijk te worden tot dragers van het licht, om den troost der genade te doen uitblijven in de midden van een dood-kranke wereld? Welk werk is daarmede te vergelijken?

Ziet, de wereld roemt de aardsche heerlijkheid en macht; zij prijst de genen en de uitvindaren, hen die lanieren verwierpen op het veld van wetenschap en techniek; zij acht het schoone en het aangename begerlijk; en het zij verre van ons dit gering te achten. Maar toch, de wereld met haar schoone en goede vergaat, en zij kan met al de schittering van haar weelde en glorie, met het bekoorlijke van haar genot en zinnendienst niet vervullen de nooden van des menschen hart. Het Evangelie daarentegen spreidt licht over het pad, geeft vrede voor het moede hart, troost in ellende en droefheid, en maakt voor eeuwig gelukkig. Is het niet kostelijk drager te zijn van dat Evangelie der zaligheid, en iets van de barmhartigheid, van

de liefde van onzen Zaligmaker te laten gevoelen, om te verkondigen de dengden van onzen Jesus, die uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht!

Officiële Berichten.

De classis Amsterdam heeft in hare vergadering van 24 September 1913 overeenkomstig het advies der daartoe aangewezen commissie besloten, aan den weloew. heer Ds. J. v. d. Pol te Nederhorst den Berg op grond van gewichtige redenen te veroorloven, zich tot een anderen staat des levens te begeven, hem daarin toebiddende den zegen des Heeren, opdat hij ook alzoet tot eere des Heeren moge werkzaam zijn.

De classis voornoemd, B. WIELENGA, h. t. praeses. J. DOUMA, h. t. scriba.

Vergadering van de Gereformeerde Kerken der classis Dordrecht op Donderdag 11 Sept. 1913.

Bij afwezigheid van den aangewezen Voorzitter, Ds. Voogel (Puttershoek), opent Ds. de Jonge (Dordrecht) de vergadering. Gezongen wordt Ps. 100: 2; de 100ste psalm wordt ook gelezen; Ds. de Jonge gaat voor in gebed.

Naar aanleiding van het rapport over de credentiebrieven komen uit de vergadering vele klachten op over de afwezigheid van een opmerkelijk groot aantal Dienaren des Woords. Besloten wordt de betrokken kerkeraden schriftelijk op hun niet correcte vertegenwoordiging der klassieke vergadering te wijzen.

In het moderamen, dat geheel nieuw samengesteld moet worden, worden aangewezen Ds. de Jonge als praeses, Ds. Meulink (H. I. Ambach) als scriba en Ds. Warner (Brussel) als scriba.

De voorzitter spreekt een woord van welkom tot Ds. van Dijk, die voor het eerst de kerk van Slidrecht ter vergadering vertegenwoordigt. De notulen der vorige vergadering worden gelezen, vastgesteld en geteekend.

Oudl. Trapman (Molenaarsgraaf) brengt rapport uit namens de ter vorige vergadering benoemde commissie voor het natiën der quaestoriale boeken en bescheiden.

De classis besluit na breedvoerige bespreking deze commissie te continueren, om op de e.k. vergadering voorstellen te doen tot voorziening in de naaftege saldo's, en deze voorstellen tijdig aan de verschillende kerken te zenden. Aan de orde komt het examen van een brochure, die aan de classis verlot tot oefenen heeft verzoekt.

Deze broeder draagt eerst eene oefening voor over 2 Cor. 5: 21. Daarna wordt hij door Ds. Warner onderzocht in de Gereformeerde Dogmatiek; door Ds. Schoemakers (Alblasserdam) in de exegete van het O. T. naar aanleiding van Gen. 9: 25; door Ds. de Jonge in die van het N. T. uit 1 Joh. 2; door Ds. Meulink in de Bijb. Gesch. en den inhoud der H. S.; door Ds. Meynen (Dordrecht) in de Kerk-geschiedenis.

De classis blijkt van oordeel, dat het gevraagde verlot tot oefenen niet kan worden verleend.

Oudl. Pijl (Alblasserdam) deelt mede, dat door de kerken van Dordrecht en Alblasserdam te Papendrecht, een Evangelisatie-lokaal is opgericht, en verzoekt voor den voortgang van dit Evangelisatiewerk den steun van de overige kerken der classis.

Een verzoek der classis Gorinchem om eenige hulp in den Dienst des Woords voor hare vacante kerken wordt van de hand gewezen.

Een schrijven van Ds. Heij (die van Molenaarsgraaf naar Tienhoven is vertrokken), waarin hij afscheid neemt van de kerken in wier midden hij een zevental jaren gearbeid heeft, wordt voorgelezen en met belangstelling aangehoord.

Van een tweetal missiven uit de classes Amersfoort en Apeldoorn neemt de vergadering met leedwezen kennis.

Tot hulp in den Dienst des Woords voor de vacante kerk van 's Gravendeel worden Ds. van Dijk en Ds. Meulink aangewezen; Ds. Voncken (Zwijndrecht) zal een vacaturedienst vervullen in de kerk van Molenaarsgraaf.

De rondvraag naar art. 41 der Kerkenorde levert geen punten ter bespreking op.

De nog niet uitgebrachte rapporten van onderscheidene Deputaten (o.a. voor de Part. Synode, inzake Predikantscontractanten, voor de Zending) zullen ter volgende klassieke vergadering worden gelezen en behandeld.

Ook een voorstel van Brussels kerk inzake het aantal bekeer moet om des tijds wil tot de November-vergadering worden aangehouden. De assessor gaat in dankgebed voor.

De praeses sluit de vergadering

In naam en op last der classis: CHR. WARNER, Assessor.

Buitenland.

Engeland. Uit het Pan-Presbyteriaansche Concilie te Aberdeen. Wij hebben nooit kunnen sympathiseeren met het Pan-Presbyteriaansche concilie, en dit, wijl deze samenkomst gefundeerd is op overeenstemming van den vorm der Kerkregering, betrefte, en niet op een gemeenschappelijke belijdenis. Op den duur moest dit verkeerd uitkomen, dachten wij, en de uitkomst heeft ons niet gelogenstraft. Althans meenen wij, dat het concilie te Aberdeen bewezen heeft dat op den duur een vergadering van Kerkelijke gemeenschappen, die niet saam komt op een gemeenschappelijke geloofsbasis, van zelf wordt een dispuutcollege, waarop de meest uiteenlopende denkbeelden verkondigd worden, en dat daarom uit een praktisch oogpunt beschouwd, met onvruchtbaarheid is gelagen.

Zoo sprak Prof. Cowan uit Aberdeen over den kleinen Catechismus van Westminster als het leerboek der Engelen-sprekende Presbyteriënen. Hij meende, dat daarin ontbrak de belijdenis van de vaderlijke liefde Gods tot alle menschen, voorts werd daarin gemist een uiting omtrent de plichten van den Christen tegenover de Kerk en den staat, zoo wel als ten opzichte van de zending onder de Heidenen. Ook meende de hoogleraar dat de predestinatieleer van den Catechismus in tegenpraak was met de bekende „grote teksten“ der Schrift. Er moest dus of een geheel nieuwe Catechismus door de Kerken opgesteld worden of den leeraar behoort de vrijheid gelaten te worden om aan den Catechismus het noodige toe te voegen of in te veranderen.

Van gelijke strekking was een voordracht van den Amerikaanschen hoogleraar A. Schaaf, welke handelde over de geschiedenis van het ontstaan der oude symbolen of belijdenisschriften. Hij meende, dat velen over die symbolen dachten gelijk de heilige Antonius over de kluisenaars in Egypte; nadat hij er velen

had bezocht, zeide hij, dat hij van ieder hunner iets geleerd had. De hoogleraar Curtis uit Aberdeen wees in zijn referaat over de waarde der belijdenisschriften in den tegenwoordigen tijd, op de moeilijkheden die in Schotland voor de deur stonden. Aldaar heeft de in de Engelsch-Amerikaansche wereld zoo sterk bestaande begeerte naar vereeniging gewerkt, dat het tusschen de Staatskerk en de Vrije Kerk niet alleen kwam tot toenadering, maar dat reeds onderhandelingen waren aangeknoopt om te komen tot algeheele vereeniging. Wanneer dit doel bereikt wordt, welke plaats zal dan aan de Westminster'sche Confessie, die tegenwoordig geen van de twee Kerken meer geheel (simpliciter en totaliter) onderschrijft, aangevoerd worden? Zal men die belijdenis slechts met beperkt gezag aanvaarden of die door eene andere vervangen? In elk geval zou het volgens Prof. Curtis onchristelijk, ja zelfs een zelfmoord zijn, wanneer de oude belijdenis door de kerkelijke tucht als letterlijke leerwet bij wijze van dwang opgelegd wordt.

Daarmede was echter Dr. Nicholls uit St. Louis het niet eens. Hij meende dat de belijdenisschriften meer moesten gewaardeerd worden. Volgens hem behoort een conscientieus mensch, wanneer hij het niet eens is met de belijdenis zijner kerkelijke gemeenschap, die kerk te verlaten. De kerk heeft te allen tijde belijdenissen in het leven geroepen en zij kan ze ook tegenwoordig niet missen. Maar hij erkende ook, dat de tijden en de omstandigheden veranderen, waardoor het noodig wordt dat de kerk telkens opnieuw haar geloof formuleert.

Hieruit blijkt dat men dapper aan het discussiëren is geweest. Maar daarvoor behoeft toch geen Pan-Presbyteriaansche Concilie saam te komen! (Slot volgt.)

Gemengd Nieuws.

De „Missionary Review“ over de Evangelisatie op den Balkan. De „Missionary Review“ schrijft: „Het is moeilijk een oordeel te vormen over den invloed dien de laatste woedende oorlog uitoefenen zal. Ongetwijfeld zal een van de onmiddellijke gevolgen zijn, dat bij de Turken en de Mahomedanen de grootste verbittering gewekt wordt. Waarschijnlijk zal daardoor de zendingswerkzaamheid een tijding onderbroken moeten worden. De nationale trots der Turken heeft een geweldigen knak gekregen. Zij merken, dat zoodat de oorlog met Italië en de daarop volgende met de Balkan-staten door hun buuren is begonnen om politieke zelfzuchtige beweegredenen, en zij begrijpen dat het doel geweest is het breken der Mahomedaanse macht. Daarom zal uit den oorlog waarschijnlijk voortkomen verhoogd wantrouwen, grotere haat, vernieling van gebouwen die voor de zending dienst doen en verlies van menschenlevens. Maar ten slotte zal uit dat alles groot gewin voor de zending voortvloeien. De illusie van een aansluiting van alle Mahomedaanse elementen over de gehele wereld moeten laten varen. Onder datgene wat eenmaal gebeurd is, pleegt de Oosterling zich met Stoicijnsche kalmte te buigen. Als de Bulgaren overwinnen — weeten, dan was het Allah's wil! De Bulgaraarsche regering is vriendelijker en inschikkelijker tegenover de zending dan hij, de Oostenrijksche en Russische. De Bulgaren erkennen ook hoeveel zij schuldig zijn aan de te Konstantinopel door Amerikanen gestichte hoogeschool, het Robert College, waar in de jaren van 1870—1880 die mannen hunne opleiding kregen, die zooveel bijgedragen hebben tot de nationale ontwakning van Bulgarië. De vertaling van den Bijbel in het Bulgaarsch is door een comité uit zendingen bestaande, ondernomen; overal in de huizen vindt men een exemplaar van den Bijbel in de moedertaal.“

WINCKEL.

Voor Kinderen.

BROOD OP HET WATER.

III.

HOE HET ER UITZAG.

Zooda ge wel begrijpen kunt, was het op ons dorp ver van levendig, en ik die aan het leven in de steden gewend was, had in het eerst groote moeite mij te schikken in den nieuwen toestand. Daar er allereerst voor geen geld een huis te krijgen was, had ik bij een boer een paar kamers moeten huren. Nu werd wel in alles voor mij voortreffelijk geoordeeld, maar veel gezelligheid had ik noch van den boer noch van zijn gezin. Daarvoor stonden zij in den zomer te vroeg op en gingen te vroeg ter ruste.

De bevolking in den omtrek werkte grootendeels op het land, en was dus overdag hier en daar verspreid. Drukte en vertier trof men hier niet aan. Het heugt mij nog zeer goed, dat er slechts één bakker was, die het volstrekt niet druk had, ofschoon hij negen buurtschappen bediende. Vele boeren toch bakten hun brood zelf. Andere bereidden het, en lieten het dan bij den bakker bakken, waarvoor vijf duiten per brood werd betaald. Er was ook een vleeschhouwer maar die woonde een ander half uur ver. Hij slachtte slechts eens per week en dan veelal maar een kalf, waarvan altijd de eene helft naar een andere buurtschap ging, en het overige bij gedeelten aan zijn klanten. De eenige winkel in mijn nabijheid werd gehouden in het voortvertrek van een klein huisje, waar een oud koloniaal met zijn vrouw woonde. Bij hen kon men in kleine hoeveelheden melk, suiker, tabak enz. bekomen, wel te weten als de voorraad niet op was.

De eenige bij wien ik eenige gezelligheid vond, en aan wiens omgang ik wat had was de heer W. Hij was in deze strek geboren. Predikant geworden had hij op verschillende plaatsen gestaan. Doch op zeventigjarige leeftijd moest hij wegens ziekte zijn ambt neerleggen, en besloot toen om zijn laatste jaren door te brengen op de plek waar hij als kind had gewoond. Hij liet een huis voor zich zetten, iets wat met weinig kosten kon geschieden, en woonde daar nu al jaren met zijn vrouw en een dochter in stilte en tevredenheid. Dorpspredikant was hij natuurlijk niet. Wel stond de kerk, een oud en wat vervallen gebouw, niet ver van onze woningen, maar de predikant woonde een half uur verder, wat op het oog met zijn vele bezoeken het best uitkwam.

Zooda ik een paar weken in het dorp had doorgebracht, ging ik Ds. W. opzoeken, die mij zeer vriendelijk ontving. Hij verklaarde zich, dat er weer een geneesheer was gekomen en, al verscheiden wij ook veel in jaren, wij werden spoedig hartelijke vrienden waartoe seker veel bijdroeg dat wij beiden lust gevoelden tot den dienst des Heeren. Ik herinner mij nog dat hij bij mijn eerste bezoek tot mij zeide: „de menschen hebben mij wel eens een geneesheer voor de ziel genoemd. Als dat juist is dan woon nu die dokter vlak bij den geneesheer voor het lichaam. Wie weet wat goeds daaruit nog kan voortkomen“.

Naast de oude kerk stond een lief huisje, met een fraaie tuin er om heen. Daar woonde de koster. Hij was echter nog meer dan dat, namelijk ook kloklouder, doodgraver, omroeper, en Zondage leidde hij als vooranger met zijn